
Željko HOLJEVAC

Izvorni znanstveni rad

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta,
Zagreb

LIČKO-KRBAVSKA ŽUPANIJA U IDENTITETU LIKE

Prvi tragovi županijskoga ustrojstva na prostoru današnje Like između Pozrmanja i obronaka Velike Kapele sežu u rani srednji vijek. U često citiranome djelu *De administrando imperio* (O upravljanju carstvom) iz pera bizantskoga cara Konstantina VII. Porfirogeneta, suvremenika prvoga hrvatskoga kralja Tomislava i njegovih nasljednika, spominju se župe Lika, Gacka i Krbava pod zajedničkom upravom bana kao svojevrsnog suvladara hrvatskih kraljeva iz narodne dinastije Trpimirovića. O važnosti tog bana u starohrvatskoj državi dovoljno govori činjenica da kralj Miroslav, jedan od nasljednika Tomislava, sredinom 10. stoljeća “od ruke bana Pribunje pogibe” (Porfirogenet, 1994., 87). Naime, ubio ga je u prevratu Pribina, prvi imenom poznati ban, nakon čega je doveden na prijestolje Miroslavov mlađi brat Mihajlo Krešimir II. Spomenute tri župe bile su isprva rodovske zajednice ljudi koji su obitavali na potencijalno širokom području s prepoznatljivim susjedištima oko rijeka Like i Gacke s jedne i prirodne uzvisine (današnje Udbine) koja dominira Krbavskim poljem s druge strane. U djelu *Annales regni Francorum* (Anali franačkog kraljevstva) kroničar Einhard bilježi da je Borna, knez Primorske Hrvatske, najprije 818. bio “dux Guduscanorum” (knez Gačana), zatim 819. “dux Dalmatiae” (knez Dalmacije), a tek 821. “dux Dalmatiae atque Liburniae” (knez Dalmacije i Liburnije) (Krznarić, 2003., 58). Postupno su tri stare župe kao područne zajednice ljudi prerasle u organizirane teritorijalne jedinice – županije. Izdvajanjem iz njihova sastava ili oblikovanjem na njihovim rubovima, nastalo je tijekom razvijenoga srednjeg vijeka na području današnje Like još nekoliko manjih županija s jezgrama u pojedinim poljima u kršu: Brinjska, Buška, Hotučka, Lapačka, Nebljuška, Odorjanska i Unska (Horvat, sv. I, 1941., 8-12). U to doba pojam Like ograničavao se samo na porječje istoimene rijeke, odnosno na današnje Ličko polje.

U ranome novom vijeku nestaje županijsko ustrojstvo na prostoru današnje Like. Većinu županija do kraja 1520-ih godina zauzeli su Osmanlije. Pod hrvatskim nadzorom održala se jedino Gacka s Brinjskim krajem. Zbog potreba protuosmanske obrane ustrojena je do početka 1540-ih godina Otočka kapetanija na području Gacke, dok je Brinjski kraj pridružen Senjskoj kapetaniji (utemeljenoj još 1469.), koja se postupno preobrazila u veliku kapetaniju ili nadkapetaniju. Obje vojnoteritorijalne jedinice tvorile su u 17. stoljeću Primorsku krajinu sa središtem u Senju, a ona je bila integralni dio Karlovačkoga generalata u sastavu Vojne krajine u Hrvatskoj i Slavoniji. Dijelovi današnje Like pod osmanskom vlašću pripadali su Krčko-ličkom sandžaku kao područnoj jedinici koja se od 1580. nalazila u sklopu Bosanskoga pašaluka (beglerbegluka ili ejaleta) (Holjevac – Moaćanin, 2007., 16, 115). Nakon što su hrvatski krajišnici i domaći ustanici pod vodstvom popa Marka Mešića iz Brinja i karlovačkoga generala Herbersteina sredinom 1689. oslobodili Liku i Krbavu, pojavila se zamisao o uspostavi Ličko-krbavske županije u sastavu Kraljevine Hrvatske. Čak su 1691. imenovani veliki župan i dožupan nove županije: grof Petar Richiardi iz Dubrovnika (kojem je Hrvatski sabor podijelio plemićki pridjev “de Lika”) i Pavao Ritter Vitezović iz Senja. Međutim, zamišljena županija nije zaživjela, jer je Dvorska komora, koja je zajedno s vojskom prigrabila svu vlast u Lici i Krbavi, spriječila upravnu integraciju oslobođenih krajeva između Velebita i Plješevice u hrvatsko-slavonski civilni prostor, prodavši ih 1692. austrijskom grofu Adolfu Sinzendorfu (ili Zinzendorfu). Nastala je dvojna (Ličko-krbavska) grofovija, ali se ona zbog različitih otpora projektu pretvaranja Like i Krbave u feudalni posjed privatnog vlastelina, nije dugo održala. Tako je to ozemlje već 1694. prepušteno svojevrstnom vojno-komorskom dualizmu (Japunčić, 1936., 29-34; Lopašić, 1888., 29-83). Budući da se ni to rješenje, zbog stalnog sukoba interesa između vojnih zapovjednika i komorskih povjerenika, u praksi nije pokazalo učinkovitim, Lika je 1712., zajedno s Krbavom, pripojena Karlovačkom generalatu. Na taj način, kao područna velika kapetanija, koja se sastojala od 12 lokalnih kapetanija i četiri porkulabije (Kaser, 1997., 168), uklopljena je u habsburški vojnokrajiški sustav u hrvatskim zemljama.

Vojnokrajiškom reorganizacijom 1746. ustrojene su Lička i Otočka pukovnija. Prva se podudarala s teritorijem bivše velike kapetanije Like i Krbave, a druga s teritorijem dotadašnje Primorske krajine. Kako bi se obje pukovnije međusobno ujednačile po teritorijalnom opsegu i broju vojnih obveznika, brinjski i krmpotski kraj su 1765. izdvojeni iz Otočke i priključeni Ogulinskoj pukovniji,

dok su perušičko i koreničko područje iste godine izlučeni iz Ličke i pridruženi Otočkoj pukovniji. Ličko Pounje, oslobođeno od osmanske vladavine tek u posljednjem habzburško-osmanskom ratu do 1788. do 1791., podijeljeno je 1795. između Ličke i Otočke pukovnije. Tih desetljeća planski se izgrađuje i Gospić kao stožerno mjesto Ličke pukovnije (Holjevac, 2002., 24-41). Do druge polovice 19. stoljeća "Ličanima" su se smatrali samo stanovnici Ličke pukovnije, a oni Otočke pukovnije nazivali su se "Otočanima". Postupno je jačala uloga Gospića, jer je u njemu od druge polovice 18. stoljeća bilo središte prve vojnokrajiske brigade, koja je obuhvaćala Ličku i Otočku pukovniju. Tako se u 19. stoljeću pojam Like počeo intenzivnije širiti na Gacku dolinu, Plitvice i Brinje, a poslije se protegnuo i na neposredno uže zakapelsko zaleđe (otprilike pojas od Modruša do Rakovice). Ključnim čimbenikom u procesu teritorijalnog zaokruživanja i postupnog ukorjenjivanja regionalnog identiteta Like na prostoru između izvora Zrmanje i obronaka kapelskoga gorja može se smatrati stvaranje Ličko-krbavske županije sa središtem u Gospiću (Pejnović, 2003., 54). Ustrojena je poslije sjedinjenja Hrvatsko-slavonske vojne krajine s civilnom (banskom) Hrvatskom i Slavonijom 1881., čime je napokon ostvarena zamisao s kraja 17. stoljeća. Nova je županija nastala od Ličko-otočkoga okružja kao prijelazne upravne oblasti, ustanovljene poslije razvojačenja Ličke i Otočke pukovnije 1873., a pridruženi su joj brinjski i krmpotski kraj (prije u sastavu Ogulinske pukovnije). Iako su i u njezinu nazivu došle do izražaja dvije tradicijske subregionalne oznake – lička i krbavska (gačanska komponenta nije uzeta u obzir, ali je nastavila živjeti kao zasebna subregionalna oznaka), Ličko-krbavska županija bila je prva jedinstvena teritorijalna i upravna cjelina koja je obuhvatila srednju i južnu Liku, Gacku s brinjskim krajem, Krbavu i Ličko Pounje, a u njezinu sastavu našlo se i Velebitsko podgorje sa Senjom i Karlobagom (o tome vidi sačuvanu građu u: HDA, Zagreb, Ličko-krbavska županija).

Hrvatsko-slavonsko županijsko ustrojstvo potkraj 19. i početkom 20. stoljeća

---

Unutarnje ustrojstvo županija u Hrvatskoj i Slavoniji doživjelo je nekoliko promjena tijekom druge polovice 19. stoljeća, a posljednji je put uređeno *Zakonom ob ustroju županija i uređenju uprave u županijah i kotarih* od 5. veljače 1886. godine. Prema tome Zakonu, Ličko-krbavska županija bila je jedna od ukupno osam županija u nagodbenoj Hrvatskoj i Slavoniji kao autonomnoj po-

krajini s obilježjima državnosti u sklopu Zemalja ugarske krune (Magyar Korona Országai) kao dijela Austro-Ugarske (Österreich-Ungarn) pod vlašću cara i kralja Franje Josipa I. (1848.-1916.) iz dinastije Habsburg-Lothringen. Ostale hrvatsko-slavonske županije bile su: Modruško-riječka (sa središtem u Ogulinu), Zagrebačka (sa središtem u Zagrebu), Varaždinska (sa središtem u Varaždinu), Bjelovarsko-križevačka (sa središtem u Bjelovaru), Virovitička (sa središtem u Osijeku), Požeška (sa središtem u Požegi) i Srijemska (sa središtem u Vukovaru).

Županija je u to doba bila područna upravna jedinica, a imala je i određene samoupravne ovlasti. Samoupravnu ulogu ostvarivala je županijska skupština, koja se redovito sastajala dva puta na godinu, u proljeće i jesen. Polovicu njezinih članova činili su veleposrednici prema popisu koji se radio na temelju visine cjelokupnoga izravnog poreza plaćenog u županiji, a polovicu članovi koji su se birali tako da je na približno svakih 2000 stanovnika dolazio po jedan birani član. Budući da je biračko pravo bilo ograničeno visokim imovinskim cenzusom, pravo birati i biti biran imali su samo imućniji punoljetni muškarci koji su plaćali određenu stopu poreza. Većina stanovnika (žene, djeca i siromašni muškarci) nije sudjelovala u političkom životu niti je mogla utjecati na lokalne prilike. Županija je imala Upravni odbor, čiji je djelokrug obuhvaćao upravne, financijske i stegovne poslove. Dio njegovih članova birala je Županijska skupština, a ostali su bili različiti županijski činovnici kao predstavnici pojedinih resora. Postojala je i Županijska oblast. Ona je obavljala poslove koji nisu bili u ovlasti drugih tijela. Na čelu Upravnog odbora bio je veliki župan, a na čelu Županijske oblasti podžupan (s time da je podžupan bio i član Upravnog odbora). Veliki župan predsjedao je Županijskoj skupštini i pred njom polagao prisegu pri preuzimanju dužnosti, ali nije bio predstavnik područne samouprave nego Vladin pouzdanik i u tome je svojstvu nadzirao cjelokupnu upravu i samoupravu u županiji (uključujući podžupana koji se brinuo za provedbu zaključaka Županijske skupštine). Za svoj rad veliki župan nije odgovarao Županijskoj skupštini nego Zemaljskoj vladi u Zagrebu. Političke opcije u županiji nisu mogle bitno utjecati na izbor velikog župana, jer je njega, na prijedlog bana, imenovao i dužnosti razrješavao izravno vladar (Vranješ-Šoljan, 1996., 104-108. Usp. Dubravica, 2000., 108-114).

Hrvatsko-slavonske županije potkraj 19. i početkom 20. stoljeća dijelile su se na kotare, a kotari na općine. Kotari su bili upravne jedinice, a općine su djelovale u sklopu mjesne samoupravne. Upravne poslove u kotaru obav-

ljala je kotarska oblast, a u općini je postojalo općinsko poglavarstvo i zastupstvo. Na čelu kotara bio je kotarski predstojnik. To je bio imenovani činovnik, koji nužno nije morao biti domaći čovjek. Najvažniji ljudi u općini bili su načelnik, bilježnik i blagajnik. Oni su podliježali upravnom nadzoru matičnih kotara, čiji su izaslanici svake godine pregledavali poslovanje općinskih poglavarstva i stanje blagajni u općinama na svojem području. Unutar svake političke općine postojale su i porezne općine kao fiskalne jedinice koje su obuhvaćale po jedno naselje ili nekoliko manjih sela, odnosno zaselaka i druge vrste prebivališta.

Osim kotara i općina, postojali su gradovi, koji su mogli biti uređeni kao posebne teritorijalne jedinice različitog statusa, a mogli su biti i samo u ulozi kotarskih i općinskih središta. *Zakon o ustroju gradskih općina* od 21. lipnja 1895. razlikovao je dvije kategorije gradova: gradovi izdvojeni iz sastava matičnih županija i podređeni Zemaljskoj vladi, gradovi izdvojeni iz matičnih kotara i podčinjeni županijama na čijem su se području nalazili. Prvoj skupini hrvatsko-slavonskih gradova s "municipalnim statusom", tj. gradova koji su, kao i županije, bili izravno podređeni Zemaljskoj vladi, pripadali su samo Zagreb, Varaždin, Osijek i Zemun. U drugoj skupini bilo je u Hrvatskoj i Slavoniji uoči Prvog svjetskog rata 13 gradova s uređenim magistratom: Senj, Bakar, Sisak, Karlovac, Petrinja, Koprivnica, Bjelovar, Križevci, Požega, Brod na Savi (danas Slavonski Brod), Mitrovica, Karlovci i Petrovaradin. Pri određivanju statusa tih gradova uzimali su se pretežno u obzir povijesni razlozi, neovisno o veličini i broju stanovnika, budući da su navedeni gradovi uglavnom bili bivši slobodni kraljevski gradovi ili bivši vojnokrajški komuniteti. Bilo je i iznimaka: u pojedinim slučajevima status naslijeđen iz prošlosti nije uzet u obzir (Karlobag, Kostajnica, Ivanić, Ruma), a neka županijska središta nisu uživala pravni status grada. Ovo posljednje odnosilo se na Gospić, Ogulin i Vukovar, a donekle i na Viroviticu, budući da se Virovitička županija nazivala po Virovitići ali joj je središte zapravo bilo u Osijeku.

Sudstvo je od vremena banovanja Ivana Mažuranića (1873.-1880.) bilo odvojeno od uprave, ali su i sudovi bili hijerarhijski strukturirani prema teritorijalno-upravnom načelu, a suci nisu bili potpuno neovisni o utjecaju vlasti. Prema Hrvatsko-ugarskoj nagodbi iz 1868., sudstvo je u Hrvatskoj i Slavoniji bilo autonomno, a najviši sud u zemlji bio je Stol sedmorice u Zagrebu, osnovan još 1862. godine. Niži sudovi bili su sudbeni stolovi u županijskim središtima, a u svakom kotaru radio je kotarski sud s gruntovnicom i jednim sucem. On je dijelio pravdu u

postupcima koji nisu bili u nadležnosti sudbenih stolova. Postojali su i mjesni sudovi u općinama, no njima su se povjeravali manje važni predmeti.

Ličko-krbavska županija u Hrvatskoj i Slavoniji

Ličko-krbavska županija s površinom od 6211,16 km² bila je treća županija po veličini u Hrvatskoj i Slavoniji na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Isprva se sastojala od sedam upravnih kotara: Gospić, Gračac, Korenica, Otočac, Perušić, Senj i Udbina. U sastavu kotara Gospić bilo je pet općina (Gospić, Karlobag, Lički Osik, Medak i Smiljan), u sastavu kotara Gračac pet općina (Bruvno, Gračac, Lovinac, Srb i Zrmanja), u sastavu kotara Korenica četiri općine (Bunić, Korenica, Ličko Petrovo Selo i Zavalje), u sastavu kotara Otočac šest općina (Brlog, Dabar, Otočac, Sinac, Škare i Vrhovine), u sastavu kotara Perušić tri općine (Kosinj, Pazarište i Perušić), u sastavu kotara Senj pet općina (Brinje, Jablanac, Jezerane, Krivi Put i Sveti Juraj) i u sastavu kotara Udbina

Sl. 1.
Karta
Ličko-krbavske županije

tri općine (Donji Lapac, Podlapac i Udbina). Na temelju odluke Zemaljske vlade u Zagrebu, a na molbu lokalnih zajednica i zauzimanjem uglednih domaćih ljudi, 1. listopada 1892. ustrojena su dva nova upravna kotara u Ličko-krbavskoj županiji: Brinje i Donji Lapac. U sastavu kotara Brinje bile su općine Brinje i Jezerane (prije u sastavu kotara Senj), a u sastavu kotara Donji Lapac općina Donji Lapac (prije u sastavu kotara Udbina) i općina Srb (prije u sastavu kotara Gračac). Ukupno je unutar devet kotara u Ličko-krbavskoj županiji 1905. postojala 31 općina, a u sklopu tih općina bilo je 157 osnovnih naselja u svojstvu poreznih općina kao fiskalnih jedinica, te 317 sela i 827 zaselaka. Grad Senj, izdvojen iz matičnog kotara kojem je bio središte, uređen je kao posebna teritorijalna jedinica s vlastitim magistratom, a u upravnim i poreznim poslovima podređen je matičnoj županiji. Kao slobodan kraljevski grad i biskupska stolica od starine, Senj je bio jedini grad s priznatim pravnim statusom grada u Ličko-krbavskoj županiji. Gospić i Otočac bili su samo "trgovišta", a uz to općinska i kotarska središta, neovisno o tome što je Gospić bio i županijsko središte pa ga se moglo, doduše neformalno, smatrati i gradom.

U Gospiću je u to doba, osim nešto trgovaca i obrtnika, bilo "mnogo činovnika" (Kramberger – Orlić, 1902., 374), jer je gradić sa 2995 stanovnika (1900. godine) bio sjedište županijskih tijela i velikog župana Ličko-krbavske županije (u današnjoj biskupijskoj zgradi), županijskoga Sudbenog stola, kotarske oblasti i kotarskog suda, općinskoga poglavarstva i oružničkog zapovjedništva. U njemu se nalazila domobranska vojarna, a također zemaljska kaznionica, jedna od ukupno četiri u Hrvatskoj i Slavoniji (ostale tri bile su u Zagrebu, Lepoglavi i Mitrovici), no ona je 1905. napuštena, nakon čega je služila kao "uzište" gospićkoga Sudbenoga stola. Financijskom ravnateljstvu u Gospiću bili su podčinjeni porezni uredi u Gospiću, Otočcu i Senju. Budući da su se financije ubrajale u "zajedničke" hrvatsko-ugarske poslove, financijska ravnateljstva i porezni uredi u Hrvatskoj i Slavoniji bili su pod izravnim nadzorom mađarskog Ministarstva financija u Budimpešti.

Županijska skupština Ličko-krbavske županije sastala se prvi put 22. studenoga 1886. u Gospiću. Za prvoga velikog župana postavljen je Marko Kasumović, koji je toga dana položio prisegu pred Županijskom skupštinom. Tim je povodom *Ličanin*, prvi lički list koji je na početku 1886. pokrenut u Gospiću, u svečanom izdanju na naslovnoj stranici objavio kantatu spjevanu "u slavu zaprisegnuća velikog župana" (*Ličanin*, 23/I, 1886.):

Izpod divnog Velebita	Slušaj Liko i Krbavo;
Slavimo sad svečan god;	Ponosi se time ojl! –
Nek od pjesme skladna glasa	Što se danas u sredini
Jeknu srce, zveknu svod.	Zaprisegnu župan tvoj.

Njemu je do tvoje sreće
Blagostanja sloge veće,
S toga napred snagom svom; –
Sve za kralja i za dom!

Na položaju velikih župana Ličko-krbavske županije potkraj 19. i početkom 20. stoljeća izmijenilo se više osoba. Najdulje se na toj dužnosti zadržao Bude pl. Budisavljević Prijedorski iz Bjelopolja pokraj Korenice, od 1889. do 1901. godine. Nakon njega dužnost ličko-krbavskih velikih župana obnašali su Tomo pl. Kraljević, Slavko pl. Cuvaj, Nikola Radivojević, Stjepan pl. Belošević, Josip Subotić, Vukašin Milanković, Gjuro Horvat, Tomislav Tomljenović, Ivan Petronović i dr. Pojedini hrvatski banovi povremeno su posjećivali Ličko-krbavsku županiju, npr. ban Dragutin (Károly) grof Khuen-Héderváry 1899., ban Pavao Rauch 1908. i ban Ivan Skerlecz 1913. godine. Narodni pokret u Hrvatskoj i Slavoniji 1903. imao je odjeka i u Ličko-krbavskoj županiji: u Gospiću, Otočcu i Karlobagu skinuti su ili premazani sjedinjeni ugarsko-hrvatski grbovi, a u Senju su 22. travnja i 17. svibnja iste godine organizirali protumađarske prosvjede (HDA, Zagreb, Zemaljska vlada, Predsjedništvo, sv. 6-14, kut. 678-683).

Politički prijevori u Hrvatskoj i Slavoniji početkom 20. stoljeća odrazili su se i na situaciju u Ličko-krbavskoj županiji. U izoliranoj provincijskoj sredini, u kojoj su se elementi visoke kulture i dijaloške otvorenosti susretali s naslijeđenim atavističkim i autoritarnim uzorcima ponašanja iz vojnokrajškoga razdoblja, stranačka su nadmetanja bila prilično oštra, naročito pri izboru zastupnikâ u Hrvatski sabor. Budući da je glasovanje na izborima bilo javno, činovnici i državni namještenici morali su glasovati za vladinu listu pod prijetnjom gubitka radnoga mjesta.

Osim režimske Narodne stranke, koja je godinama popudirala promađarski orijentiranog bana Khuena, a poslije i hrvatsko-srpske koalicije, u Lici i Senju osobito utjecajne bile su pojedine pravaške struje, budući da je i otac pravaštva dr. Ante Starčević (1823.-1896.) bio rođeni Ličanin iz Velikog Žitnika. Bilo je dramatičnih događaja s tragičnim ishodom, među kojima valja spomenuti ubojstvo pravaša Paje Brkića u Svetom Roku 16. kolovoza 1907. godine (*Hrvat*, 58/XIII, 1907.). S obzirom na stranačke ideje koje je zastupalo i promicalo lokalno je novinstvo bilo jasno pro-

filirano (listovi *Hrvat, Srbin i Starčevićanac* u Gospiću), a skroman pokušaj izdavanja informativnog nestranačkog glasila (list *Nehaj* u Senju) bio je kratka vijeka (Holjevac, 2006., 259-270). Tijekom postojanja Ličko-krbavske županije proslavljene su dvije značajne povijesne obljetnice: sredinom 1889. godine 200 godina od oslobođenja Like i Krbave od Osmanlija, a u povodu 100. obljetnice bitke kod Bilaja s Francuzima postavljena je 1909. na župnoj crkvi u Gospiću prigodna spomen-ploča, rad kipara Roberta Frangeša-Mihanovića.

U Prvom svjetskom ratu (1914.-1918.) mnogi su Ličani i Senjani sudjelovali kao mobilizirani pripadnici 79. otočke pješačke pukovnije grofa Jelačića u sklopu austro-ugarske vojske, boreći se na balkanskom i istočnom, a od 1915. i na talijanskom bojištu. Neki se nisu vratili kući, a preživjeli su se ratnih strahota dugo sjećali. Jedan od veterana, Frane Dubravčić iz Otočca, zapisao je svoja sjećanja na veliko krvoproliće, kada su vojnici zbog ratne cenzure, bližnjima slali tipizirane dopisnice na kojima je unaprijed bilo napisano: "Živ sam i dobro mi je!" (Dubravčić, 2002.) Iako su Lika i Krbava bile u dubokoj pozadini, daleko od svih bojišnica, nevolje koje donosi rat nisu ih zaobišle. Siromašni je zavičaj trpio svakojaku oskudicu i bijedu, s crkvenih zvonika skidana su zvona i pretapana u topove, a ljudi su bili gladni. "Što danas dadeš za opanke, mogao bi prije za to kupiti dobar par volova", piše u jednom izvoru iz toga vremena (Kosović, 1918., 1).

U otočkome parku otkriven je u svibnju 1916. spomenik palim pripadnicima 79. pukovnije (Kranjčević, 2003., 288-289). Zbog rata s Italijom, grunтовница Kotarskoga suda u Senju privremeno je pohranjena u Otočcu (HDA, Zagreb, Zemaljska vlada, Predsjedništvo, sv. II, kut. 907, br. 1296/1916). Među istaknutim časnicima austro-ugarske vojske iz Like i Gacke valja se prisjetiti generala Stjepana Sarkotića iz Sinca, posljednjega zemaljskog poglavara Bosne i Hercegovine, kao i admirala Janka Vukovića Potkapelskog iz Jezerana, koji je 1. studenoga 1918., tri dana prije potpisivanja primirja i samo dan nakon primopredaje brodovlja Narodnom vijeću u Zagrebu, potonuo u pulskoj luci s bojnim brodom *Viribus unitis*, koji su potopili talijanski podvodni diverzanti (tzv. ljudi-žabe).

Krajem listopada 1918., kad se Austro-Ugarska u kaos raspadala, pobunili su se vojnici 79. pukovnije iz Otočca. Pridružili su im se bjegunci iz austro-ugarske vojske, tzv. Zeleni kadar, čineći "razbojstva i zlobna oštećenja tudjeg vlasništva" (HDA, Zagreb, Narodno vijeće SHS-a, kut. 6, br. 2288/1918). No, anarhija je bila kratkotrajna jer su intervencijom Narodne garde, privremenih postrojbi Narod-

noga vijeća, još u studenom 1918. iznova uspostavljeni red i mir, a stvaranjem južnoslavenske države 1. prosinca 1918. promijenile su se geopolitičke okolnosti. U novoj državi Ličko-krbavska županija nije dugo opstala, jer je već Vidovdanski ustav 1921. predvidio podjelu zemlje na oblasti. Nakon toga je početkom 1924. počeo uredovati veliki župan Primorsko-krajiške oblasti sa sjedištem u Karlovcu, u kojoj su se našli i kotari bivše Ličko-krbavske županije.

Kretanje stanovništva i etnokonfesionalni obzori

Ličko-krbavska županija je 1890. imala 190.978 stanovnika, 1900. godine 208.163, a prema popisu iz 1910., posljednjem popisu stanovništva u Austro-Ugarskoj, u njoj je živjelo 204.710 stanovnika. U skladu s porastom

Sl. 2.
Ličanin
na slici Nikole Mašića

stanovništva u hrvatskim i europskim uvjetima toga doba, povećavao se i broj stanovnika u Ličko-krbavskoj županiji, između 1890. i 1900. devet posto (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 5). Taj je rast dosegnuo povijesni vrhunac oko 1905., a nakon toga se u Ličko-krbavskoj županiji, jedinoj u Hrvatskoj i Slavoniji, broj stanovnika nešto smanjio, prvi put poslije 1870-ih godina. U Ličko-krbavskoj županiji 1910. bila su 33 stanovnika na četvorni kilometar, što je gotovo upola manje u odnosu na prosječnu gustoću naseljenosti u Hrvatskoj i Slavoniji (62 stanovnika na četvornom kilometru). Ne računajući grad Senj, koji je 1910. imao 1152 stanovnika na četvornom kilometru, najgušće je naseljen bio Brinjski kotar sa 56 stanovnika na četvornom kilometru (*Statistički atlas kraljevina Hrvatske i Slavonije 1875.-1915.*, 1915., 4).

Naselja su bila mala sa seoskim obilježjima: 88,1% svih naselja u Ličko-krbavskoj županiji 1900. imalo je manje od 500 stanovnika, a 64,4% svih stanovnika županije živjelo je te godine u selima s manje od 500 stanovnika. Nijedno naselje u užem smislu te riječi nije imalo više od 5000 stanovnika, a više od 2000 stanovnika imala su početkom 20. stoljeća samo tri "veća" središta: Senj, Gospić i Otočac (Korenčić, 1979., 274, 492-494, 604). S iznimkom Senja, koji se jedini mogao pohvaliti tradicijom urbanog življenja s korijenima još u antičkim vremenima, ostala dva naselja načinom života većine svojih stanovnika nisu previše odudarala od svoje ruralne okolice. Jedino su bila prostorno osmišljenija i uređenija i u njima je postojao razmjerno malobrojan građanski sloj, pretežno obrtnici, trgovci, činovnici, časnici, svećenici, učitelji i dr.

Narodnosni sastav stanovništva odgovarao je vjerskom sastavu, a taj se temeljio na omjerima koji su se stabilizirali u ranijim razdobljima i bio je izrazito binarno strukturiran. Na području Ličko-krbavske županije 1900. živjelo je 48,76% rimokatolika i 51,24% pravoslavaca (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 36). Katolici su prevladavali u zapadnoj polovici županije (kotarevi Gospić, Perušić, Otočac, Brinje i Senj), a pravoslavci u njezinoj istočnoj polovici (kotarevi Gračac, Donji Lapac, Udbina i Korenica). Iako su naselja u Lici i Krbavi bila uglavnom monoetnokonfesijska, tj. u jednom su naselju isključivo živjeli ili pak uvjerljivo prevladavali pripadnici jedne od dviju dominantnih etnija i konfesija, katolika je bilo i u kotarima s pravoslavnom većinom, a pravoslavaca i u kotarevima s katoličkom većinom. Čak je u Senju bilo nešto pravoslavaca, dok ih na području Senjskoga kotara nije bilo. Istodobno su katolici bili većinsko stanovništvo u Udbini kao središtu jednog

od kotara s pravoslavnom većinom: u Udbinskom kotaru je 1900. živjelo 70,93% pravoslavaca i 29,07% katolika, a sama Udbina imala je 91,46% Hrvata i 8,23% Srba (*Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima*, sv. 5, 1998., 3020). Zastupljenost pripadnika ostalih vjera, odnosno pripadnika ostalih naroda, bila je u Ličko-krbavskoj županiji 1900. neznatna: samo dvadesetak protestanta i pet Židova, nastanjenih pretežno u Otočcu, odnosno jedva nekoliko desetaka Nijemaca, Čeha, Slovenaca, Mađara, Talijana i ostalih. Oni su uglavnom vladali jezikom sredine u kojoj su se nalazili, dok je od domaćeg stanovništva njih manje od 2% poznavalo njemački, i to kao jezik koji je u doba Vojne krajine bio u službenoj uporabi na ličkom ozemlju, a o drugim jezicima da se ne govori. Budući da je čak 98,4% popisanih stanovnika Ličko-krbavske županije bilo i rođeno na njezinu području, a materinski jezik im je u 99,85% slučajeva bio "hrvatski ili srbski", nije teško zaključiti da su katolici, uz neznatne iznimke, bili lokalni Hrvati, a pravoslavci lokalni Srbi.

Katoličko stanovništvo nalazilo se u to vrijeme pod duhovno-pastirskom skrbi svećenstva Senjske i Modruške ili Krbavske biskupije sa središtem u Senju, dok su pravoslavci potpadali pod vjersku jurisdikciju Gornjokarlovačke eparhije sa središtem u Plaškom, s time da je episkop uglavnom boravio u Karlovcu. Iako je većina stanovnika Ličko-krbavske županije bila pravoslavne vjere, rimokatolička crkvena infrastruktura bila je tradicionalno razvijenija, pa je na području županije 1905. postojala 61 katolička župa i 56 pravoslavnih parohija (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 675). Na jednu katoličku crkvu dolazio je u pravilu manji broj vjernika nego na pravoslavnu. Katoličko je svećenstvo bilo obrazovanije nego pravoslavno i moglo je računati na veću potporu države (iako su vlasti prosuđivale kandidate koji su se natjecali za katolička klerička mjesta više prema političkim nego prema pastoralnim kriterijima). Također, vjerski prijelazi su početkom 20. stoljeća, u mjeri u kojoj ih je bilo, više gravitirali katoličanstvu nego pravoslavlju.

Budući da se hrvatsko-srpski interesi u uvjetima nacionalne integracije i međunacionalne diferencijacije nisu uvijek podudarali nego su često bili oprečni, odnosi između Hrvata i Srba u nagodbenoj Hrvatskoj i Slavoniji stalno su oscilirali između pomirljive suradnje i raznih sučeljavanja. Pridobiveni različitim ustupcima i povlasticama, a pod utjecajem gospodarske i političke vezanosti obrenovićevske Srbije za Austro-Ugarsku, srpski političari u Hrvatskoj i Slavoniji potkraj 19. stoljeća podupirali su bana Khuena, koji je nastojao slomiti hrvatsku oporbu,

prije svega pravaše. On je dodatno poticao hrvatsko-srpske nesuglasice s namjerom da se antagonizmi prošire među šire slojeve pučanstva. Razni oblici razilaženja i isključivosti naročito su bili izraženi u Ličko-krbavskoj županiji, jedinjoj hrvatsko-slavonskoj županiji u kojoj je pravoslavno stanovništvo imalo natpolovičnu većinu, a naročito u županijskom središtu Gospiću, sustjecištu obiju zajednica s prepoznatljivom katoličkom i hrvatskom većinom, gdje su između 1895. i 1911. izlazili listovi *Hrvat* i *Srbin*, koji su međusobno oštro polemizirali.

U predstavi Hrvatskom saboru 1895. izbornici nekih izbornih kotara u Ličko-krbavskoj županiji zatražili su da se ćirilica ozakoni kao ravnopravno pismo s latinicom i da se dopusti isticanje srpske zastave kao pravoslavne crkvene zastave (HDA, Zagreb, Zemaljska vlada, Predsjedništvo, sv. 6-14, kut. 496, br. 240/1896). Isticanje srpske zastave u mjestima s pravoslavnom većinom, ali također u Gospiću i Otočcu, kao i povremeni izgredi zbog isticanja zemaljske hrvatske trobojnice u dijelovima "srpske Like", npr. u Donjem Lapcu, bili su razmjerno česti. Prema toj pojavi, Khuenov režim odnosio se prilično tolerantno, iako je u Hrvatsko-ugarskoj nagodbi pisalo da se trebaju "unutar granica Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije upotrebljavati sjedinjene boje i grbovi istih kraljevina", a uz njih se mogu rabiti još samo "sjedinjeni grbovi Ugarske i Dalmacije, Hrvatske i Slavonije" (Požar, 1990., 166). Kad je Martin Hećimović, općinski načelnik u Otočcu, 1894. podnio pismenu prijavu Franji Josipu I. o tome kako je mjesni kotarski predstojnik "na grčko-istočnome crkvenome tornju dao izvjesiti umjesto kao dosada crnožutu (austro-ugarsku zastavu, nap. Ž. H.), stranu zastavu Kraljevine Srbije desno od uobičajene zemaljske zastave", bio je suspendiran (Racko, 1994., 123). Stanovnici općine Gračac tražili su 1902. da se u kotarskoj oblasti ili Kotarskom sudu postavi upravitelj pravoslavne vjere i da se pri namještanju ostalih činovnika uzme u obzir činjenica da je većina stanovnika u tome kraju pravoslavne vjere. Iz Udbine je 1903. stigla pritužba protiv kotarskog predstojnika Matanića jer je zabranio pucanje iz pušaka na pravoslavni Božić (HDA, Zagreb, Zemaljska vlada, Predsjedništvo, sv. 6-14, kut. 621, br. 3810/1902, kut. 677, br. 234/1903).

Činjenica da je karadorđevićevska Srbija početkom 20. stoljeća dala nov poticaj velikosrpskoj politici, usmjerenoj protiv Austro-Ugarske u kojoj je živio znatan broj Srba, utjecala je i na etnokonfesijske varijable u Lici i Krbavi. Gospićki *Hrvat*, list frankovačke Čiste stranke prava, upozoravao je npr. 1904. da je Korenica "mali Biograd" (*Hrvat*, 9/X, 1904.), tj. mali Beograd. A gospićki *Srbin*,

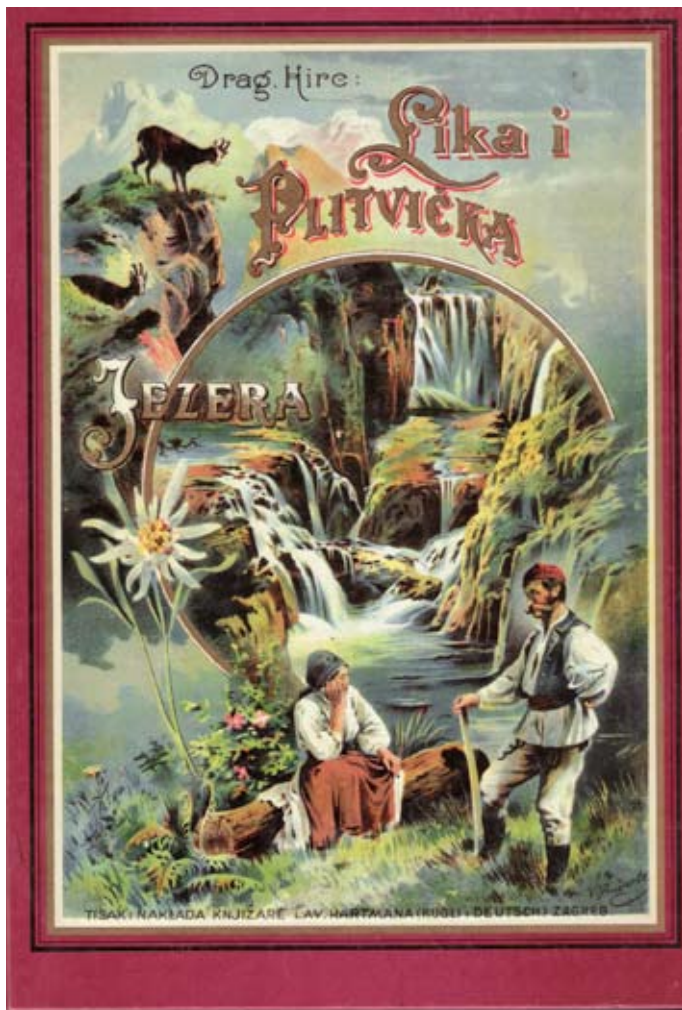
glasilo Srpske samostalne stranke, isticao je u povodu sudskog procesa 1909., kada su vlasti pokušale neutralizirati Hrvatsko-srpsku koaliciju pod optužbom za veleizdaju u korist Srbije, da je “srpstvo u Lici na optuženičkoj klupi” (*Srbina*, 16/XI, 1909.). Iako novine kao jedini medij u Lici i Krbavi u to doba još nisu imale šire društveno značenje, jer ih je mogla čitati i razumijevati tek neznatna manjina koja je svladala tek elementarnu pismenost, upravo su ti pojedinci i skupine najizravnije artikulirali javnu političku kulturu i utjecali na svjetonazor i mišljenje ljudi u interaktivnom kontekstu nacionalne homogenizacije na etnokonfesijskoj podlozi. To nije ostalo bez odgovarajućeg učinka, ne zanemarujući pritom mentalitete ni mnoge druge čimbenike, na sve vidljivije umrežavanje predmodernih zajednica na prostoru između Plješevice i Velebita (npr. Bunjevaca) i naslijeđenih “višestrukih identiteta” u čvrsto strukturirana moderna nacionalna tkiva.

Obitelj u Lici i Krbavi početkom 20. stoljeća

Početak 20. stoljeća obitelj je bila dominantan oblik socijalnog bivanja i primarna jezgra društvene zajednice. Većina odraslih muškaraca i žena u Hrvatskoj i Slavoniji bila je u braku. U Ličko-krbavskoj županiji 1910. bilo je 60,1% oženjenih muškaraca i 59,7% udanih žena starijih od 14 godina (*Statistički atlas kraljevina Hrvatske i Slavonije 1875.-1915.*, 1915., 6). U brak su ulazili najčešće neoženjeni mladići i neudane djevojke, u dobi u kojoj se podrazumijevalo sklapanje braka, a to je bilo oko 19 godina za djevojke i oko 24 godine za mladiće. Tako su se 1905. u Ličko-krbavskoj županiji vjenčala 1572 para (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 157). Od toga je samo 103 zaručnika bilo mlađe od 20 godina, a samo 29 zaručnica bilo je mlađe od 17 godina. Istodobno su samo 23 zaručnika imala više od 60 godina, a samo 31 zaručnica više od 50 godina. Najviše je brakova 1905. sklopljeno u siječnju, veljači i studenome, dakle početkom godine ili u kasnu jesen, a najmanje ljeti. Na takav ritam ženidbe i udaje utjecalo je agrarno sociokulturno ozračje: stanovništvo je ljeti bilo zauzeto poljodjelskim poslovima, pa su se brakovi sklapali u kasnu jesen, kada su ubrani plodovi bili u spremištima ili početkom godine, kada je još bilo zaliha a nije bilo mnogo posla u polju i drugdje.

Sl. 3.
Naslovnica Hircove
knjige o Lici i Plitvičkim
jezerima iz 1900. godine

Glavnu riječ u još duboko ukorijenjenom patrijarhalnom tipu obitelji imao je najčešće najstariji muškarac. Žene su u toj ulozi bile samo iznimno, obično kao udovice ili kada nije bilo odgovarajuće muške osobe. Tako je u Ličko-krbavskoj županiji 1900. bilo 35.628 muških i samo 3712 ženske "glave obitelji" (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 304). Ujedno je bilo 66.610 muškaraca i 97.673 žena u 39.340 obitelji, koje su dolazile na 34.981 popisani stan (privatno kućanstvo). Ako se zbroj muških i ženskih članova obitelji u grubo podijeli s brojem obitelji, koji se dobije tako da se zbroje muški i ženski kućedomaćini, proizlazi da je prosječna obitelj u Ličko-krbavskoj županiji početkom 20. stoljeća imala četiri do pet članova, što ne znači da nije bilo brojnijih obitelji. Osim toga, mnoge su obitelji nosile

jednako prezime, iako među njima nije nužno moralo biti izravnih rodbinskih veza. Prema nekim izračunima, potkraj 1915. najčešća ličko-krbavska prezimena bila su Uzelac i Rukavina. Prvo je prezime nosilo čak 319, obitelji a drugo 301 obitelj u tadašnjoj Lici i Krbavi (Grujić, 1917., 276). Uzelac je uobičajeno pravoslavno prezime a Rukavina je tipično katoličko (bunjevačko) prezime, pa je uočljiva frekventnost upravo tih dvaju prezimena odgovarala binarnom etnokonfesijskom sastavu stanovništva.

Za razliku od današnje situacije, kada se već nekoliko desetljeća smanjuje udjel mlade i povećava udjel starije populacije, početkom 20. stoljeća stanje je bilo obrnuto: čak 53,75% stanovnika Ličko-krbavske županije 1900. bilo je mlade od 19 godina. Istodobno je starijih od 60 godina bilo jedva 7,72% (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 15). Iz toga ne proizlazi samo da je stanovništvo po sastavu bilo vrlo mlado nego i to da je prosječan životni vijek bio nešto kraći nego danas. U dobnoj skupini od 20 do 59 godina 1900. bilo je 38,53% stanovnika Ličko-krbavske županije.

Učestalost vjenčanja u toj županiji početkom 20. stoljeća bila je manja od prosjeka za Hrvatsku i Slavoniju, ali je učestalost poroda istodobno bila viša od prosjeka za Hrvatsku i Slavoniju. Najviše vjenčanja evidentirano je u kotarima Brinje i Senj, gdje je bilo i najviše rođenih. Najmanje rođenih bilo je u kotarima Gospić i Udbina, gdje je i učestalost vjenčanja bila manja od županijskog prosjeka. Učestalost pomora u Ličko-krbavskoj županiji podudarala se s prosjekom za Hrvatsku i Slavoniju. Najviše umrlih bilo je u kotarima Korenica, Senj, Brinje i Donji Lapac, a najmanje u kotarima Udbina, Gospić, Gračac i Perušić. Broj poroda u Ličko-krbavskoj županiji od 1891. do 1913. bio je konstatno veći od broja smrtnih slučajeva, a jedino je 1903. bilo nešto više umrlih nego rođenih osoba. Budući da je više čimbenika (mlađa dobna struktura stanovništva, veći udjel stanovnika u braku, željena orijentacija na potomstvo, potreba za radnom snagom, gotovo zanemariv strah od začeca i trudnoće itd.) povoljno utjecalo na razinu fertiliteta, natalitet je bio znatno veći od mortaliteta, tj. više se ljudi rađalo nego umiralo, pa je prirodni priraštaj u Ličko-krbavskoj županiji početkom 20. stoljeća imao pozitivan predznak (najviše u kotaru Brinje, a najmanje u kotaru Korenica) i bio je viši od prosjeka za Hrvatsku i Slavoniju, čak unatoč tome što je smrtnost, osobito male djece, u lokalnim razmjerima bila znatna. U čak 1331, od ukupno 5726 smrtnih slučajeva u Ličko-krbavskoj županiji 1905. radilo se o smrti novorođenčadi i djece u prvoj godini života. Pritom treba imati na umu da

se pomor novorođenčadi i djece u toj dobi u Ličko-krbavskoj županiji smanjio sa 16,05% između 1901. i 1905. na 11,99% između 1906. i 1910. i bio je niži od prosjeka pomora djece u navedenoj dobi za Hrvatsku i Slavoniju, a taj je iznosio 20,15% između 1901. i 1905. i 19,06% između 1906. i 1910. godine (*Statistički atlas kraljevina Hrvatske i Slavonije 1875.-1915.*, 1915., 10-20).

Djeca su dolazila na svijet gotovo isključivo u bračnim zajednicama, jer su moralne norme na kojima je počivalo lokalno društvo bile čvrste i postojane. Jedanput sklopljen brak prestajao je u pravilu tek smrću jednog od supružnika. Razvodi gotovo da nisu postojali, a izvanbračne zajednice bile su rijetke. Godine 1905. registrirano je samo 5,46% izvanbračnih poroda u Ličko-krbavskoj županiji (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 181). To je bio uvjerljivo najmanji postotak u odnosu na sve ostale hrvatsko-slavonske županije. Slučajevi u kojima je dvoje ljudi različitog spola živjelo nevjenčano bili su češći među pravoslavnim, nego među katoličkim stanovništvom. Tako je krajem 1910. u Ličko-krbavskoj županiji 331 par živio u konkubinatu, tj. izvanbračnoj zajednici. Od toga je 61 par bio katoličke, a čak 270 parova pravoslavne vjere (*Izveštaj upravnog odbora i kr. podžupana županije ličko-krbavske o stanju uprave u županiji za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1910.*, 1911., 218).

Poljoprivreda kao osnovna djelatnost

Osnovna gospodarska djelatnost u Ličko-krbavskoj županiji početkom 20. stoljeća bila je poljoprivreda. Čak 92,6% stanovnika županije 1900. bavilo se poljoprivredom i živjelo je od nje (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 91). Istodobno se zbog gorske reljefne konfiguracije kao dominantne prirodne značajke samo 23,51% ukupne površine Ličko-krbavske županije ubrajalo u poljodjelsko zemljište (oranice, vrtovi, livade, vinogradi). Prema podacima iz 1914., na oranice i vrtove otpadalo je 16,14% ukupnog zemljišta Ličko-krbavske županije, što je bilo više nego upola manje od prosjeka za Hrvatsku i Slavoniju (37,48% ukupne površine pod oranicama i vrtovima). Iste je godine na livade i pašnjake otpadalo 38,24% ukupne površine Ličko-krbavske županije, tj. znatno više od prosjeka za Hrvatsku i Slavoniju (24,54% ukupne površine pod livadama i pašnjacima). Vinograda u Ličko-krbavskoj županiji nije bilo, osim rijetkih zasađenih domaćom lozom slabog priroda u gradu i kotaru Senju i na području kotara Perušić i Gračac. Istodobno je čak 45,6% ukupne površine

županije otpadalo na šume, što je bilo bitno više od prosjeka za Hrvatsku i Slavoniju (36,65% ukupnog zemljišta pod šumama) (*Statistički atlas kraljevina Hrvatske i Slavonije 1875.-1915.*, 1915., 33-36).

Iz navedenog proizlazi da su tek nešto manje od polovice ukupne površine Ličko-krbavske županije 1914. bile šume, dok je druga polovica otpadala većim dijelom na livade i pašnjake a manjim na oranice i vrtove. Gustoća stanovništva na poljodjelskom zemljištu u Ličko-krbavskoj županiji 1910. iznosila je 140 stanovnika na četvorni kilometar i bila je veća od prosjeka za Hrvatsku i Slavoniju (134 stanovnika na četvornom kilometar poljodjelskog zemljišta) (*Statistički atlas kraljevina Hrvatske i Slavonije 1875.-1915.*, 1915., 32). Može se govoriti o izrazitoj agrarnoj prenapučenosti Ličko-krbavske županije početkom 20. stoljeća, iako se istodobno radilo o prostorno najrjeđe naseljenoj hrvatsko-slavonskoj županiji.

Zemljišni posjedi bili su usitnjeni: 48,49% ili gotovo polovica svih seoskih domaćinstava u Ličko-krbavskoj županiji 1895. raspolagala je s manje od pet jutara zemlje. Vlasnici seoskih domaćinstava u 70,46% slučajeva bili su pojedinci, a posjedovali su 56,1% jutara zemlje svih domaćinstava. Na postojeće seljačke zadruge otpadalo je 29,17% seoskih domaćinstava, no one su posjedovale još 43,74% jutara zemlje svih domaćinstava (*Popis gospodarstva i stoke od 31. prosinca 1895.*, sv. II, 1898., 8). Dobar dio zemljišnih zajednica koje su kolektivno upravljale pašnjacima nije bio usklađen sa zakonskim propisima. Tako je između 1898. i 1905. uređeno 27, od 158 zemljišnih zajednica, većinom u kotaru Otočac i nešto malo u kotaru Perušić. Kućne zadruge (Pavličević, 1989.), u mjeri u kojoj su se održavale kao ostatak iz vojnokrajških vremena, bile su u procesu raspadanja koje se ostvarivalo redovitim diobama, razlazima članova zadruga i otpremninom iz zadruge, a često i potajnim diobama. Sredinom 1889. evidentirano je u Ličko-krbavskoj županiji 8288 tajno podijeljenih zadruga (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 369). Između 1890. i 1905. legalno je razdijeljeno 5225 zadruga, pri čemu je nastalo više novih malih zadruga nego individualnih seoskih domaćinstava. Godine 1910. riješeno je samo 295, od čak 920 zadružnodiobenih rasprava u Ličko-krbavskoj županiji. Pritom se većinom radilo o legalizaciji ranijih potajnih dioba, a manje o redovnim diobama zadruga. Istodobno je slučajeva da su se razišli članovi zadruga bilo znatno više ako se iz zadruge odlazilo s otpremninom (*Izveštaj upravnog odbora i kr. podžupana županije ličko-krbavske o stanju uprave u županiji za vrijeme od 1. siečnja do 31. prosinca 1910.*, 1911.,

64-65). Diobe zadruga u područjima s malo obradive zemlje dodatno su otežavale svakodnevni život. Mnoga novonastala seoska domaćinstva nerijetko su dobivala toliko malo zajedničke zemlje i ostale imovine da su na početku jedva preživljavala. Ipak, težnja da svatko bude svoj gazda, koju je donosilo vrijeme, bila je sve izraženija.

Ličko-krbavska županija bila je prostor u kojem žetve nisu donosile dovoljno žita, pa je mnogim kućama nedostajalo ili je razmjerno brzo ponestajalo brašna za kruh, jednu od osnovnih namirnica. Zbog specifičnih klimatskih uvjeta, prije svega zbog dugih i snježnih zima, nižih prosječnih temperatura i razmjerno kratkog razdoblja vegetacije od kasnog proljeća do rane jeseni, jarih je usjeva u Ličko-krbavskoj županiji bilo znatno više nego ozimih. Najzastupljenija žitarica 1905. bio je jari ječam, a najzastupljenija okopavina krumpir koji se sadio u kasno proljeće i vadio u ranu jesen (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 390-391). Uz grah, kao najvažniju mahunarku, bilo je nešto konoplje, dok je vodeću ulogu među krmnim biljem, iako u neznatnim razmjerima, imala djetelina. Elementarne nepogode (poplave u kotarima Gospić, Gračac, Perušić i Udbina) 1905. uništile su 2635 jutara pod usjevima. Suša je iste godine najviše naštetila zemlji zasijanoj žitaricama.

Stočni fond činile su uglavnom ovce, goveda, svinje i konji. Popisom gospodarstava i stoke krajem 1895. utvrđeno je da Ličko-krbavska županija ima 184.324 ovce, 100.535 kokoši, 79.085 goveda, 20.436 svinja, 12.951 konja, 4207 pura, 2702 koze, 1292 guske, 878 magaraca i mazgi, te 770 pataka. Bilo je i 6800 pčelinjih košnica, većinom običnih, tj. bez pokretnih saća (*Popis gospodarstva i stoke od 31. prosinca 1895.*, sv. II, 1898., 100-101). Najzastupljenija pasmina bila je domaća brdska buša (čak 93,75% svih goveda), od koje nije bilo velike koristi, ali je bila naviknuta na zahtjevne planinske uvjete. Vlasti su pokušale razviti govedarstvo, pa su povremeno dijelile bikove i junice drugih pasmina. Tijekom 1905. održano je u Ličko-krbavskoj županiji 340 stočnih sajмова, na kojima je prodano najviše ovaca i goveda. Iste je godine u pet javnih klaonica na području županije (Gospić, Karlobag, Donji Lapac, Otočac i Senj) poklano najviše ovaca, a izvezeno najviše ovaca i koza (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 450, 455-456). Od zaraznih bolesti koje su se povremeno pojavljivale među stokom na početku 20. stoljeća, bilo je najviše bedrenice, bjesnoće i svinjskih zaraza. Godine 1911. na svakih 1000 stanovnika Ličko-krbavske županije dolazilo je 436 goveda i 76 konja (*Statistički atlas kraljevina Hrvatske i Slavonije*

1875.-1915., 1915., 41-42). Dok su oštra klima i reljefno nepogodan gorski krajolik s dominantnom krškom podlogom (pretežno smeđa tla na vapnencu i dolomitu) znatno ograničavali ratarsku proizvodnju, jer je više obradive zemlje bilo samo u rijetkim visokim poljima u kršu, brojni planinski pašnjaci i proplanci pružali su povoljne uvjete za uzgoj stoke, osobito velikog broja ovaca, pa su se Ličani tradicionalno više bavili stočarstvom nego ratarstvom.

Najviše su se uprezali volovi, a znatno manje konji i krave. Na volovske je zaprege 1895. otpadalo 65,09% svih zaprega u Ličko-krbavskoj županiji (*Popis gospodarstva i stoke od 31. prosinca 1895.*, sv. II, 1898., 9). Konja je bilo tri puta manje nego volova, a bili su i skuplji, pa su se više koristili za prijevoz (kiriju) nego za obradu zemlje. Krave su se držale zbog teladi i mlijeka, a ovce zbog janjaca, mlijeka i vune. Istodobno je tehnologija obrade zemlje bila potpuno nerazvijena. Čak 70,31% svih plugova u Ličko-krbavskoj županiji 1900. imalo je drvenu konstrukciju i drveno ralo (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 334-335). U cijeloj županiji 1895. nije bilo nijednog parnog stroja ili motora u gospodarstvu, pa se proizvodni rad temeljio na ljudskoj i snazi domaćih životinja, prije svega volova.

Od 427.541 sadnice voćaka u Ličko-krbavskoj županiji, 1895. bilo je 319.969 šljiva, 32.344 jabuke, 20.006 krušaka, 18.111 stabala duda, 10.648 trešanja, 9249 smokava (uglavnom u primorskom dijelu), 6139 badema, 3390 oraha, 2398 kajsija, 2363 višnje, 2173 breskve i 174 kestena (*Popis gospodarstva i stoke od 31. prosinca 1895.*, sv. II, 1898., 284-285). Jasno se opaža da je najviše bilo šljivika (74,94% svih sadnica voćaka), a od plodova najčešće se pekla rakija (popularna šljivovica).

Oko 60% svih šuma u Ličko-krbavskoj županiji na početku 20. stoljeća bilo je u državnom vlasništvu, a oko jedna trećina u vlasništvu krajiških imovnih općina. Državnih je šuma bilo najviše na području bivše Ličke pukovnije, jer je planirana Lička imovna općina nije zaživjela, dok su šume na području bivše Otočke pukovnije većinom bile pod nadzorom Otočke imovne općine. U Otočcu je radio i jedan, od dvaju državnih šumarskih ureda u Hrvatskoj i Slavoniji (drugi je bio Nadšumarski ured u Vinokovcima, a viša instancija bilo je Šumarsko ravnateljstvo u Zagrebu). Taj je Ured 1907. preseljen na Sušak. Ličko-krbavskih šuma, u vlasništvo zemljišnih zajednica ili privatnih posjednika, bilo je malo. Stoga se najviše drva na području Ličko-krbavske županije prodavalo upravo iz državnih šuma. Među domicilnim šumskim drvećem 1905. najviše je bilo bukve, graba, cera i jele. Većina šuma rasla

je iznad 600 metara nad morem. Pašnjaci su i na tlu okruženom šumarcima većinom bili goli i neobrasli drvećem, što znači da su ih stanovnici intenzivno koristili za napašanje stoke, prije svega stada ovaca. Istodobno je prirast drvlja u Ličko-krbavskoj županiji bio najmanji u Hrvatskoj i Slavoniji. U velebitskom selu Krasnom radila je prva šumarija u hrvatskim zemljama i jedna od najstarijih u Europi, osnovana još u drugoj polovici 18. stoljeća, a u Senju je od 1878. djelovao Inspektorat za pošumljavanje krša i goleti i uređenje bujica. Ličko-krbavska županija imala je 1905. sedam šumskih rasadnika (jedan od njih bio je u Otočcu), a od šumarskog osoblja, imala je 35 šumara i 320 lugara. Šumari su uglavnom bili stručnjaci s položenim šumarskim ispitom. Većina lugara imala je položen lgarski ili šumarski tehnički ispit, ali ih čak stotinjak to nije imalo (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 466-478).

Nakon što su 1890. učinjeni mnogi radovi na uređenju javnih bunara i vodosprema, između 1897. i 1903. meliorirano je 320 jutara zemljišta i uređen 7,1 km vodotokova na području Ličko-krbavske županije i to u organizaciji Kulturno-tehničkog odsjeka Zemaljske vlade u Zagrebu, a troškovi su pokriveni iz Krajiške investicijske zaklade. Gospić je 1894. priključen na vodovod, a još 1886. vodovod je dobila i Korenica. Na ukupno 64 lovišta u Ličko-krbavskoj županiji 1906. odstrijeljeno je najviše zečeva. Svilogojstvom se povremeno bavila tek jedna do dvije obitelji na području županije, pa ono nije spomena vrijedno. U lučkim područjima bilo je ribarskih barki i nešto morskog ribarstva, najviše u Senju a znatno manje u Karlobagu, Jablancu, Stinici i Svetom Jurju (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 373, 464-465, 483-489).

Slabe neagrarne djelatnosti

Budući da su Ličani bili duboko ukorijenjeni u agrarnoj djelatnosti kao sudbinskom temelju vlastite svakodnevice, neagrarni poslovi u Ličko-krbavskoj županiji početkom 20. stoljeća bili su više nego skromni, bolje rečeno, gotovo ih nije bilo. Iako je npr. šumsko blago bilo vrlo izdašno, na području cijele županije 1910. radilo je samo sedam parnih pilana (jedna od njih u Štirovači) i mlinova. Petnaest mlinova pokretali su motori na plinski ili benzinski pogon. Postojale su i četiri ciglane (dvije u Otočcu). U cijeloj županiji bile su 493 trgovine i sitničarije. Od obrtnika je 1910. bilo 766 gostioničara, 228 mlinara (najčešće

vodeničara) i pilara, 136 zidara, 124 opančara, 95 kovača i izrađivača noževa, 91 tesar, 55 postolara, 51 stolar i 260 ostalih obrtnika (*Izvjestaj upravnog odbora i kr. podžupana županije ličko-krbavske o stanju uprave u županiji za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1910.*, 1911., 163). Prilično velik broj gostioničara upućuje na raširenu konzumaciju pića, a više nego dvostruko veći broj opančara od broja postolara pokazuje da su domaći žitelji više nosili opanke nego cipele. U Otočcu je od 1910. djelovala Hrvatska obrtna zadruga, a u Senju je iste godine utemeljena Zadruga svratištara, gostioničara, krčmara i kavanara. Od ukupno 1947 obrtničkih poslova u županiji, 1910. samo su 383 bila s pomoćnim osobljem do pet radnika i tek sedam s više od pet radnika. U svim ostalim slučajevima (1557 obrtničkih poslova) radilo se isključivo o majstoru-pojedincu (*Statistički atlas kraljevina Hrvatske i Slavonije 1875.-1915.*, 1915., 44). U Otočcu je 1892. proradila pivovara, a u Senju 1894. osnovana je državna tvornica duhana, u kojoj su uglavnom bile zaposlene žene. U Ličko-krbavskoj županiji vadilo se na početku 20. stoljeća malo željezovca, a pokušaj eksploatacije ugljena nije bio isplativ. Godine 1908. razmišljalo se o iskorištavanju rijeke Gacke za pokretanje hidroelektrane, ali je Prvi svjetski rat poremetio te planove. Tek 1935. na slapovima Gacke u Švici sagrađena je mala hidrocentrala, čiji je kapacitet bio dovoljan za opskrbu Otočca i njegove neposredne okolice. U Senju je djelovala Trgovačko-obrtnička komora, osnovana još 1868. godine. Njezina je imovina 1900. bila gotovo upola manje vrijednosti nego imovina kojom su u isto vrijeme raspolagale druge dvije istovrsne komore u Hrvatskoj i Slavoniji (u Zagrebu i Osijeku) (*Statistički godišnjak zemalja ugarske krune*, VIII (1900), 1902., 150).

Javna financijska osnova kao podloga širih poduzetničkih i razvojnih aktivnosti bila je više nego slaba. U Ličko-krbavskoj županiji 1905. nije bilo nijedne banke. Postojalo je samo 12 štedionica (jedna od njih bila je i dionička štedionica u Otočcu, osnovana 1898. godine) i 25 kreditnih zadruga (seljačkih i zemljoradničkih, hrvatskih i srpskih) ili ukupno 37 novčarskih ustanova s vrlo skromnim kapitalom. Na Ličko-krbavsku županiju otpadalo je početkom 20. stoljeća najmanje kreditnih ustanova u Hrvatskoj i Slavoniji. Na svakih 10.000 stanovnika u toj županiji dolazile su 1913. u prosjeku tek nešto više od dvije i pol kreditne ustanove (*Statistički atlas kraljevina Hrvatske i Slavonije 1875.-1915.*, 1915., 54).

Različiti zajmovi i iznosi osiguranja imovine od nepogoda bili su najmanji u odnosu na ostale hrvatsko-sla-

vonske županije, a isplate naknada za pretrpljene štete minimalne. Osiguranje protiv šteta od tuče bilo je u Ličko-krbavskoj županiji još 1905. gotovo potpuno nepoznato, a od ukupno 126 izgorjelih objekata, 1910. samo je 12 bilo osigurano.

Nedostatak sredstava osjećao se i u lokalnoj samoupravi. Od svih općina u županiji, 1910. samo je općina Jablanac ostvarila neznanatn proračunski višak, a sva ostala općinska poglavarstva poslovala su s proračunskim manjkom (*Izvjestaj upravnog odbora i kr. podžupana županije ličko-krbavske o stanju uprave u županiji za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1910.*, 1911., 14-15). Prihodi iskazivani u općinskim proračunima bili su manji od izdataka za podmirenje različitih troškova zato što se od siromašnog stanovništva nije mogao očekivati izdašniji porezni doprinos za javne potrebe, iako su upravo porezi i nameti stalno rasli, a dijelom i zato što je stvarni priljev novca (koji nije uvijek bio veći od planiranog, nego je znao biti i manji) samo djelomično ostajao u općinskoj blagajni. Naime, i Hrvatska i Slavonija kao cjelina u dualističkom sustavu davala je više novca u zajedničku blagajnu ugarske krune (55%) nego što je zadržavala za vlastite potrebe (45%).

Među imućnijim i utjecajnijim pojedincima u županiji 1910. isticali su se pojedini trgovci, a znatno manje zemljoposjednici i drugi. No, i za te se pojedince može reći, sudeći prema tome koliki su porez plaćali, da su raspolagali s nevelikim kapitalom. Tako su od 48 verificiranih članova Skupštine Ličko-krbavske županije iz reda "veleporeznika" 1910. samo trojica plaćala više od 1000 kruna poreza: trgovci Nikola Dimić i Nikola Pavelić iz Gospića te gospički javni bilježnik i odvjetnik Ivan Gojtan (*Izvjestaj upravnog odbora i kr. podžupana županije ličko-krbavske o stanju uprave u županiji za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1910.*, 1911., 58-59). U isto vrijeme velika većina stanovnika Ličko-krbavske županije živjela je ustaljenim životom prema modelu koji se ciklički ponavljao i prenosio s koljena na koljeno.

Promjene u posjedu nekretnina u Ličko-krbavskoj županiji temeljile su se najčešće na pogodbama (77,22% svih promjena 1905. godine), a prosječne nadnice, koje su npr. 1905. bile isplaćene za određene poslove, uglavnom poljodjelske, bile su niske (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 353, 380). Pritom je odraslim muškarcima bilo plaćeno znatno više nego ženama ili djeci. Muškarci su općenito imali prednost u društvu i gospodarskom životu, a žene su većinom bile uzdržavane osobe u domaćinstvima. Na 1000 muškaraca

u Ličko-krbavskoj županiji bilo je 1890., njih aktivnih gotovo dvostruko više nego aktivnih žena na 1000 žena (Vranješ-Soljan, 2009., 187).

Zdravstvene i stambene prilike u Lici i Krbavi

Ličko-krbavska županija imala je početkom 20. stoljeća 14 liječnika, 29 ovlaštenih primalja (babica), 10 ljekarni i nekoliko bolnica: županijska i kaznionička bolnica u Gospiću, gradska bolnica u Senju i bolnice u Gračacu, Karlobagu, Otočcu i Udbini. U svakom kotaru radio je u pravilu jedan liječnik. Samo su u kotaru Gospić radila četiri, a u gradu Senju tri liječnika. Na svakih 100.000 stanovnika dolazilo je manje od sedam liječnika, a i stanovništvo je u pojedinim situacijama bilo sklonije narodnoj medicini nego liječnicima i ljekovima koje je trebalo i platiti. Ne čudi stoga da je od 100 umrlih stanovnika u Ličko-krbavskoj županiji 1905. samo šestoricu prethodno liječio liječnik, a u samo 7,3% slučajeva smrt je ustanovio liječnik. Ovlaštene primalje, tj. one koje su bile školovane za taj posao, obavile su 1905. samo 5,8% svih porođaja u Ličko-krbavskoj županiji, jer su domaće žene većinom rađale kod kuće, na polju ili kod stoke na paši, a pomagale su im priučene seoske babice. Zarazne bolesti prouzročile su 1900. trećinu smrtnih slučajeva u Ličko-krbavskoj županiji, a najraširenija zarazna bolest, tada neizlječiva, bila je tuberkuloza. Od tuberkuloze je samo 1905. umrlo 1079, od ukupno 5726 umrlih osoba, što je gotovo svaka peta umrla osoba. Zbog toga se Ličko-krbavska županija ubrajala među hrvatsko-slavonske županije s razmjerno najvećom smrtnosti od tuberkuloze. Ne bi se ipak moglo reći da je zdravstvena skrb na područnoj razini bila posve nedjelotvorna. Primjerice, preventivno cijepljenje protiv boginja, koje su u ranijim vremenima bile prava pošast, provodilo se uspješno: u Ličko-krbavskoj županiji je 1905. cijepljeno 86,79% djece, a obavljala su se i docjepljivanja (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 266-277). Ličko-krbavska županija je 1910. imala 480 tjelesnih i duševnih nemoćnika: 173 gluhonijeme osobe, 111 slijepaca, 81 umobolnu osobu, 63 slaboumne osobe i 52 epileptičara. Ukupno 34 neizlječiva siromaha uzdržavana su o javnom trošku ili na trošak pojedinaca. Zabilježena su samo tri slučaja napuštanja novorođenčadi (*Izvještaj upravnog odbora i kr. podžupana županije ličko-krbavske o stanju uprave u županiji za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1910.*, 1911., 117). Postojale su općinske uboške zaklade za nemoćne i siročad, a u Senju od 1896.

i Uboška zaklada upravnih općina Županije ličko-krbavske. Navedene oscilacije ne mogu se izravno povezivati s pretpostavljenim boljim uvjetima na području narodnog zdravlja, ali se iz njih ponešto može naslutiti i o tome.

Stambeni uvjeti bili su loši, a ljudi su uglavnom živjeli u privatnim seoskim kućama. One su u to doba dobrim dijelom bile odvojene od gospodarskih zgrada, iako su neke kuće bile spojene sa stajama i ostalim gospodarskim zgradama, pod istim ili pod posebnim krovom. Teško je govoriti o dalekosežnom nastojanju, no znakovito je da nijedna novosagrađena zgrada za stanovanje u Ličko-krbavskoj županiji 1905. nije bila fizički spojena s gospodarskim zgradama. Po vrsti gradnje 60,29 % zgrada za stanovanje 1905. bilo je od drva. Čak 83,47% tih zgrada bilo je pokriveno šimlom. To znači da su šimlom bile pokriveni i zgrade koje nisu bile građene samo od drva (brvnare) nego i one od kamena, cigle ili druge građe. A 97,23% privatnih kuća i ostalih zgrada, bile su prizemnice. Jednokatnica je bilo u svim kotarima (npr. zgrada općine u Otočcu, danas Gacko pučko otvoreno učilište), ali ih je bilo malo. Samo u užem središtu Gospića, Korenice, Otočca i Senja bilo je i dvokatnica (zgrada gospićke gimnazije sagrađena 1869. od klesanog kamena). Trokatnica je bilo samo u Senju, a dvije su postojale i u Gospiću (u jednoj je bila Zemaljska kaznionica). Statistički podaci o prostorijama u privatnim kućama svjedoče o stambenom standardu. Velika većina privatnih kuća imala je samo sobu i kuhinju. Ostalih prostorija u privatnim kućama bio je vrlo malo, a u cijeloj Ličko-krbavskoj županiji 1900. samo je 13 privatnih kuća imalo kupaonicu kao posebnu prostoriju (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 287-325).

Promet, komunikacije, udruge, javna sigurnost, najave turizma

---

Većina glavnih cesta u Ličko-krbavskoj županiji početkom 20. stoljeća bile su makadamske ceste s kamenom podlogom ili su bile samo posute šljunkom. No, bilo je i mnogo nepošljunčanih (zemljanih i drugih) lokalnih puteva, a njihovo održavanje plaćalo se uglavnom iz Krajiške investicijske zaklade. Najbliža željeznička postaja na pruži Karlovac-Rijeka, puštena u promet 1873., nalazila se u Ogulinu. Kako bi se Ličanima olakšao pristup željeznici, starom prašnjavom cestom između Gospića i Ogulina počela je u travnju 1892. putnike i poštu prevoziti kočija. Postojala su ljetna i zimska kola, vukla su ih četiri konja, a udaljenost

od 126 kilometara poštanska kočija je prevaljivala za 18 do 19 sati, zaustavljajući se na postajama u Osiku, Perušiću, Lešću, Otočcu, Brlogu, Žutoj Lokvi, Brinju, Jezeranama i Josipdolu (Horvat, sv. I, 1941., 94-95). U godinama prije Prvog svjetskog rata popularni je “deležanc” mnogim Ličanima bio jedina učinkovita veza s ostatkom svijeta.

Unatoč dugotrajnim nastojanjima i nekim konkretnim planovima tijekom druge polovice 19. stoljeća, Senjani se nisu uspjeli izboriti za priključak svojega grada na željezničku mrežu (Kolar-Dimitrijević, 1999., 247-284). Tijekom Khuenova razdoblja Senj je bio marginaliziran kao pravaško gnijezdo iz kojeg je potekao zastupnik Josip Gržanić, koji je u Hrvatskom saboru 1885. udario bana Khuena nogom u stražnjicu. Senjanima nije pomoglo ni to što su Khuena 1899. proglasili svojim počasnim građaninom. Poslije skretanja putnika i robe prugom prema Rijeci kao glavnoj ugarskoj uvozno-izveznoj luci na Jadranu, senjska je luka počela propadati. Godine 1900. u Senj je uplovio i iz njega isplovio 1801. trgovački brod (1202 parobroda i 599 jedrenjaka), dok su u riječku luku istodobno uplovila i iz nje isplovila 21.472 trgovačka broda (17.533 parobroda i 3939 jedrenjaka) (*Statistički godišnjak zemalja ugarske krune*, VIII (1900), 1902., 246). Iako su brodovi na jedra još bili brojniji od parobroda, do kraja 19. stoljeća gotovo su posve istisnuti iz prometa na moru, Naime, parobrodi su bili isplativiji jer su plovili brže, nisu ovisili o vjetru i mogli su prevoziti više tereta. U Senju je 1902. osnovano Hrvatsko parobrodarsko društvo, ali nekoliko njegovih zastarjelih parobroda nije moglo konkurirati jačim riječkim brodarima.

Gradnja željezničke pruge Ogulin-Gospić-Knin kao dijela pruge Zagreb-Split, o kojoj se početkom 20. stoljeća sve češće pisalo i u novinama koje su izlazile na području Ličko-krbavske županije (npr. objavljivale su se zamolbe i pozivi pojedinih općina za gradnju pruge), započela je tek 1912. i trebala je biti završena za šest i pol godina. Međutim, Prvi svjetski rat počeo je dvije godine poslije, kada su radovi bili u punom zamahu, i znatno je usporio izgradnju, iako su potkraj rata na tom poslu radili i ratni zarobljenici (osobito Rusi), a prevratnička jesen 1918. dovela je do razvlačenja materijala i dijelova konstrukcije. Stoga je lička pruga s mnogo napora i dodatnih ulaganja dovršena tek potkraj 1924. i za promet je otvorena sredinom 1925. godine (Horvat, sv. I, 1941., 96-111).

Početkom 20. stoljeća na području Ličko-krbavske županije radilo je 16 poštanskih i 19 brzobjavnih ureda. Javna telefonska centrala postojala je isprva samo u Senju. Uskoro se Šandor pl. Vučetić, poštanski ravnatelj u Za-

grebu, pobrinuo da i Plitvice dobiju poštansku, brzojavnu i telefonsku vezu, budući da je ondje podignuo svoj ljetnikovac. Donji Lapac je dobio brzojavnu vezu 1892., kada je postao kotarsko mjesto. Iste godine otvoren je poštanski ured u Lovincu. Prvi telefon u Gospiću zazvonio je 1909. godine (Čuljat, 2009., 490). U to doba komuniciralo se većinom pismima, a mnogo manje brzojavima. Tako je 1905. u Ličko-krbavskoj županiji primljeno i poslano više od 2,5 milijuna pisama i samo 80-ak tisuća brzojava (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 614-645).

Na području županije 1905. djelovalo je 12 čitaonica, pet pjevačkih i glazbenih društava, tri društva za podupiranje siromašnih učenika (u Gospiću je postojalo Društvo za potporu siromašnih gimnazijalaca), dva društva za tjelovježbu, društvo pučkih učitelja, jedno potporno i opskrbno društvo te jedno društvo za razne sportove (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 771-776). U Gospiću je 1898. utemeljena podružnica Hrvatskoga planinarskog društva "Visočica", a 1900. osnovan je teniski klub, prvi u Lici. Početkom 20. stoljeća otvorena je u Gospiću prva moderna lička građanska kavana "Velebit", a uoči Prvog svjetskog rata u gradić na Novčici stigao je i prvi automobil. U Perušiću je još 1886. osnovan Odbor za uređenje Samogradske špilje. Godine 1907. u Udbini je utemeljeno Društvo za poljepšanje mjesta. Međunacionalne razlike poticale su

Sl. 4.
Slapovi Gacke
u Švici 1908. godine

povremene paralelizme na području udruživanja. Tako je nakon športsko-tjelovježbenog društva Hrvatski sokol u Gospiću 1906. i Otočcu 1908. osnovano istovrsno društvo Srpski soko (u Gospiću 1906. i Otočcu 1913. godine). Kulturno stvaralaštvo bilo je najživlje u Senju, ali su i u ličkoj unutrašnjosti postojale manje kreativne jezgre. Sve se više prihvaćao građanski način odijevanja, iako se na selu zadržavala i uveliko nosila tradicionalna odjeća.

U Ličko-krbavskoj županiji 1905. postojalo je pet registriranih dobrovoljnih vatrogasnih društava: Brinje, Gospić, Gračac, Korenica i Otočac (ovo posljednje, osnovano još 1868., bilo je treće po starosti u Hrvatskoj, odmah poslije Varaždina i Siska, a prije Zagreba). Ipak su u županiji 1905. buknuła 142 požara, od kojih 83 na zgradama, a zabilježeno je 59 poljskih i šumskih požara. Na području Ličko-krbavske županije 1900. bilo je 20-ak različitih vojarni s ukupno 877 vojnika zajedničke vojske i 177 pripadnika domobranstva, a javnu sigurnost nadzirala su 124 oružnika (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 137, 664, 673).

Godine 1900. bilo je manje od 2% nasilnih smrtnih slučajeva. Od 97 nasilnih smrti u Ličko-krbavskoj županiji, 1905. bilo je 12 samoubojstava, 31 ubojstvo i 71 smrtni slučaj zbog nezgode (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 233). Počinitelji prekršaja i zločina (najčešće se radilo o tjelesnim ozljedama i krađama) obično su bili odrasli muškarci, većinom nepismeni, a prijestupima i nasilju bili su ponešto skloniji pravoslavci nego katolici. U Ličko-krbavskoj županiji 1910. zbililo se najviše poljskih prekršaja, na uvjetnom je dopustu bilo 36 kaženjenika, a pod redarstvenim nadzorom 621 sumnjivac (*Izveštaj upravnog odbora i kr. podžupana županije ličko-krbavske o stanju uprave u županiji za vrijeme od 1. sječnja do 31. prosinca 1910.*, 1911., 214-216). Lokalni sudovi, a u pojedinim postupcima i upravna tijela, najčešće su izricali višemjesečne zatvorske kazne ili dosuđivali različite novčane kazne.

Na području Ličko-krbavske županije početkom 20. stoljeća bila su morska kupališta u Senju i Karlobagu. Godine 1905. kupalište u Senju posjetile su 34, a kupalište u Karlobagu 42 osobe (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 279-280). Posjetitelji su većinom bili iz drugih dijelova Hrvatske i Slavonije, stranci su se mogli nabrojiti na prste jedne ruke, a domicilno stanovništvo više je odlazilo u Karlobag nego u Senj.

Terasasto poredana Plitvička jezera kristalne modrozeleno boje s pjenušavima vodopadima i šumnim slapištima, smještena u jedinstvenom i opuštajućem šumovitom kra-

joliku na sjeveroistočnom rubu Ličko-krbavske županije, počela su se prema kraju 19. stoljeća razvijati kao popularno turističko odredište, pa je već tada zabilježeno prvih tisuću posjetitelja. Nastojanjem Društva za poljepšanje i uređenje Plitvičkih jezera i okolice, utemeljenog 1893. u Zagrebu, otvoren je 1896. prvi plitvički hotel. Za prirodni fenomen Plitvičkih jezera, o kojem je pisao npr. Dragutin Hirc (Hirc, 1900.), zainteresirao se početkom 20. stoljeća konzorcij koji je predložio podizanje dviju hidroelektrana na Jezerima. Županijska oblast u Gospiću odbila je 1914. molbu spomenutog konzorcija, a Društvo za poljepšanje i uređenje Plitvičkih jezera i okolice predložilo je iste godine Hrvatskom saboru da se Plitvice zaštite kao “hrvatski narodni perivoj” (Horvat, sv. II, 1941., 119).

Školstvo i (ne)pismenost

U Ličko-krbavskoj županiji 1910. postojala je 121 četverorazredna niža pučka škola. Pučke škole bile su uglavnom općinske i za oba spola, a djecu je u njima 1910. podučavalo 207 učitelja i učiteljica. Istodobno je od ukupno 31.104 djeteta školske dobi njih samo 13.525 (ili 43,48%) pohađalo redovitu nastavu, a od toga 10.602 dječaka i samo 2923 djevojčice. Nastavu ponavljanja, tzv. opetovnicu, pohađao je 2131 učenik od ukupno 7604 obveznika (*Izveštaj upravnog odbora i kr. podžupana županije ličko-krbavske o stanju uprave u županiji za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1910.*, 1911., 97). Iako su vlasti propisivale novčane kazne “za nemarni polaz škole”, zbog više razloga, među ostalim i zbog potrebe za dječjim radom u poljodjelstvu, nisu sva djeca išla u školu, osobito ne ženska djeca, budući da je prevladavalo uvjerenje kako ženama to “ne treba”. Katolička djeca u Lici i Krbavi nešto su marljivije pohađala nastavu od pravoslavne, a domaće je pravoslavno stanovništvo i inače bilo kulturološki ponešto zapuštenije od katoličkoga. Školske zgrade u većini mjesta bile su u relativno dobrom stanju (iako je bilo i lošijih školskih zgrada, a poneke škole nisu imale vlastitu zgradu) i bile su opskrbljene potrebnim učilima i knjižnicima. Neke škole imale su svoje vrtove za praktičnu nastavu. U svim općinama Ličko-krbavske županije postojale su mjesne školske zaklade s ograničenim sredstvima.

U Otočcu, Karlobagu i Gospiću postojale su više pučke (građanske) škole, a u Gospiću i Senju i šegrtske škole za izobrazbu obrtnih naučnika. U Gospiću je 1885. otvorena Viša djevojačka škola, a spominje se i Škola za pletenje košara i drvorezbarstvo. Iste godine je u Švici

osnovana Drvorezbarska škola, koja je 1887. preseljena u Otočac. U Gospiću je 1894. utemeljena Ženska stručna škola, a godinu dana prije i Internat za smještaj siromašnih učenika, koji je radio do 1900. godine (Horvat, sv. II, 1941., 32). U Senju je radilo biskupijsko Bogoslovno sjemenište, a postojao je i konvikt za smještaj siromašnih pitomaca, zvan "Ožegovićianum" (utemeljio ga je Mirko Ožegović Barlabaševački, senjsko-modruški biskup od 1833. do 1869. godine), koji se nalazio u bivšem gradskom kaštelu, preuređenom 1896. godine (Bogović, 2003., 329). Na području Ličko-krbavske županije spominju se početkom 20. stoljeća još dvije škole: Škola glazbenog društva u Senju (jedina umjetnička škola u županiji) i Škola za poduku kažnjenika zemaljske kaznionice u Gospiću (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 747, 765).

Dobru osnovu za elitno obrazovanje na području Ličko-krbavske županije pružale su početkom 20. stoljeća dvije važne obrazovne ustanove: osmorazredna Velika gimnazija u Gospiću i osmorazredna Velika realna gimnazija u Senju. Prva je školske godine 1905./06. imala 183 učenika, a druga 230 učenika (od toga samo 14 učenica). Za pohađanje nastave plaćale su se školarine, a postojale su stipendije i drugi oblici potpora. Nastavno osoblje svih vrsta škola stjecalo je naobrazbu na visokim školama i učilištima izvan Ličko-krbavske županije. Prva Učiteljska škola u županiji utemeljena je 18. kolovoza 1919. u Gospiću pod ravateljstvom dr. Ante Cividinija. Na Sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu studirala su krajem akademske godine 1905./06. 73 studenta iz Ličko-krbavske županije, većinom na Pravoslavno-državoslovnom (pravnom) i Mudroslovnom (filozofskom) fakultetu (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 723-724, 752).

Unatoč navedenim pokazateljima o razvoju školstva, pismenost je u Ličko-krbavskoj županiji na početku 20. stoljeća bila krajnje niska, što ne čudi ima li se na umu da u to vrijeme više od polovice lokalne djece u školskoj dobi nije pohađalo redovitu nastavu, a to je bila pretpostavka za elementarno opismenjavanje. Zbog toga čak 65,43% muških i 91,9% ženskih osoba starijih od pet godina u Ličko-krbavskoj županiji 1900. nije znalo čitati ni pisati (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 60). Deset godina poslije, Ličko-krbavska županija imala je još 74,9 % nepismenih žitelja starijih od šest godina i po tom je postotku bila najgora u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji (koja je tada imala 47,4% nepismenih i 52,6% pismenih žitelja). Udjel odraslih nepismenih žitelja

u upravnim jedinicama 1910. bio je sljedeći: kotar Gračac (81,9%), kotar Brinje (80,5%), kotar Udbina (79,9%), kotar Donji Lapac (79,2%), kotar Perušić (78,6%), kotar Senj (77,3%), kotar Korenica (75,5%), kotar Otočac (70,7%), kotar Gospić (67,8%) i grad Senj (31,3%) (*Statistički atlas kraljevina Hrvatske i Slavonije 1875.-1915.*, 1915., 57). Masovno rasprostranjena nepismenost bila je, uz druge objektivne poteškoće, jedan od bitnih razloga sporog i slabog uključivanja Like i Krbave u modernizacijske procese, jer nepismen i neuk čovjek, iako bistar, teško razumijeva razne "novotarije", a prihvaća ih najčešće samo parcijalno, prilagođavajući ih više sebi nego sebe njima.

Iseljavanje iz Ličko-krbavske županije

Iz Ličko-krbavske županije bile su 1900. privremeno odsutne 10.673 osobe, uglavnom muškarci stariji od 15 godina, koji su većinom otišli u druge dijelove Hrvatske i Slavonije, druge dijelove Austro-Ugarske ili inozemstvo. Motiv koji se u službenim statistikama najčešće bilježi kao glavni razlog za njihovo izbjivanje iz zavičaja bila je "zarada". U Zagrebu je 1900. bilo samo 1256 Ličana (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 78). Sa svoja 74.703 stanovnika Zagreb je 1910., u usporedbi s npr. dvomilijunskim Bečom, bio mali grad. Nije imao jaču privlačnu snagu, iako je bio glavni grad Hrvatske i Slavonije, pa su mnogi pauperizirani Ličani u potrazi za kruhom i boljim životom više odlazili u ravničarsku Slavoniju i druge bogatije sredine.

Početkom 20. stoljeća Ličko-krbavska županija je imala mnogo više stanovnika nego što ih se objektivno moglo prehraniti na škrtoj planinskoj zemlji, obrađivanoj najvećim dijelom drvenom plugom. U izvješću biskupa Jurja Posilovića iz Senja 1890. govori se da je puk "siromašan i zbog zaslužbe najveći dio godine obično odsutan od kuće" (Bogović, 2003., 316). Siromašni seljaci, koji su činili glavninu stanovništva, nisu imali čime ubrzati niti olakšati agrarnu proizvodnju, a nisu mogli niti povećati jer zbog nedostatka novca i pomanjkanja obradive zemlje nisu mogli okrupniti svoje posjede. Zato su uglavnom životarili u začaranom krugu ekstezivne poljoprivrede. Istodobno se brojna radna snaga, za koju nije bilo mjesta na prenapućenom selu, nije mogla zaposliti u drugim proizvodnim granama u zavičaju jer neagrarne djelatnosti nisu bile razvijene, a u perifernu i zapostavljenu Liku, Gacku i Krbavu nije se ulagalo. Za opstanak "viška stanovništva" glavni je izlaz bilo iseljavanje, osobito u prekomorske

Sl. 5.

Ličani na fotografiji s početka 20. stoljeća

zemlje, prije svega u Sjedinjene Američke Države (SAD), zemlju u koju se početkom 20. stoljeća najviše odlazilo.

Godine 1905. iselile su se iz Ličko-krbavske županije 3834 osobe, od kojih se 2028 zaputilo prema Sjevernoj Americi. Radilo se uglavnom o muškarcima koji su većinom odlazili preko njemačke luke Bremena radi "trajne zarade". Pritom su 3782, od ukupno 7206 izdanih putovnica (ili 52,483%) u Ličko-krbavskoj županiji bile namijenjene putovanju u "Ameriku", tj. SAD (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 258). Iseljavanje u prekomorske zemlje, tada znatno više nego u europske, bio je sve očitiji, pa je već 1910. čak 5955, od ukupno 6747 izdanih putovnica (ili 88,26%) u Ličko-krbavskoj županiji glasilo za "Ameriku" (*Izveštaj upravnog odbora i kr. podžupana županije ličko-krbavske o stanju uprave u županiji za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1910., 1911., 157*). Među imenima u objavljenim popisima

američkog Ureda za imigraciju na otoku Ellisu pred lukom New York potkraj 19. i početkom 20. stoljeća na internetu (<http://www.ellisland.org>) susreće se niz imena i prezimena ljudi iz različitih naselja u Lici i Krbavi. Iako su pojedinci morali rasprodati gotovo svu svoju bijednu imovinu da bi kupili "šip-kartu", putovanje parobrodom bilo je jeftinije nego željeznicom i drugim prijevoznim sredstvima na kopnu, pa je i to bio jedan od razloga zašto se bujica iseljenika slijevala u prekomorske zemlje. Iz SAD-a je poštom pristizalo mnogo više novca koji su iseljeni Ličani slali obiteljima i bližnjima u stari kraj, nego iz europskih zemalja. Iako Ličko-krbavska županija početkom 20. stoljeća nije bila najjače žarište iseljavanja u Hrvatskoj i Slavoniji (najviše iseljenika bilo je s područja Modruško-rijčke županije), ona je bila jedna od županija s najvećom stopom iseljavanja. Službene statistike, dakako, bilježe samo legalne odlaske. Koliko je pojedinaca otišlo u inozemstvo bez putovnice, teško je utvrditi.

Mnogi od onih koji su otišli privremeno i na "zaradu", ostali su trajno na novim odredištima. Iako je nov početak u stranome svijetu često bio teška borba za goli opstanak, malobrojni su se iseljenici odlučili vratiti, unatoč tome što su u starome kraju ostavili obitelji i rodbinu. Mnogi su, čim bi se malo snašli u novim sredinama, doveli žene i djecu da im se pridruže. Tako se 1905. u Ličko-krbavsku županiju vratilo samo 188 iseljenika, uglavnom preko Rijeke. U državljanstvo je na području te županije iste godine primljeno 12 osoba, a iz njega su otpuštene 42 osobe (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I (1905), 1913., 263-264). Tih godina nije bilo gotovo nikoga tko bi se doselio u Ličko-krbavsku županiju iz druge hrvatske ili strane sredine. S vremena na vrijeme rijetki su se na to ipak odlučivali, no teško se oteti dojmu da su to činili ponajprije iz nužde. Događalo se i da su pojedinci iz drugih dijelova Hrvatske i Slavonije uredbom bili premješteni na službu u Ličko-krbavsku županiju, što se u to vrijeme smatralo "kaznom", pa su i na taj način sudjelovali u njezinoj zbilji i dijelili njezinu sudbinu.

IZVORI I LITERATURA

A) Neobjavljena građa

Hrvatski državni arhiv (HDA), Zagreb, Ličko-krbavska županija, Narodno vijeće SHS, Zemaljska vlada (Predsjedništvo).

KOSOVIĆ, S. (1918), *Vidovdan*, Sušak (rukopis u Zirci rijetkosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, R 5756).

B) Objavljeni izvori

BOGOVIĆ, M. (2003), *Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija. Izvješća biskupa Svetoj Stolici (1602-1919)* (2003), Zagreb.

Izvještaj upravnog odbora i kr. podžupana županije ličko-krbavske o stanju uprave u županiji za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1910. (1911), Gospić.

PORFIROGENET, K. (1994), *O upravljanju carstvom*, prir. Mladen Švab, Zagreb.

C) Statistički pokazatelji

KORENČIĆ, M. (1979), *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971.*, Zagreb.

Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima (1998), prir. Jakov Gelo – Ivan Crkvenčić – Mladen Klemenčić, sv. 5, Zagreb.

Popis gospodarstva i stoke od 31. prosinca 1895. (1898), sv. II, Zagreb.

Statistički atlas kraljevina Hrvatske i Slavonije 1875.-1915. (1915), Zagreb.

Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije, sv. I-1905 (1913), Zagreb.

Statistički godišnjak zemalja ugarske krune, VIII-1900 (1902), Budapest.

D) Novine

Hrvat, XIII (1907), Gospić.

Ličanin, I (1886), Gospić.

Srbin, XI (1909), Gospić.

E) Literatura

ČULJAT, M. (2009), *Lika iz bloka jednog novinara*, Gospić.

DUBRAVČIĆ, F. (2002), *Živ sam i dobro mi je. Uspomene iz Prvog svjetskog rata (1914.-1918.)*, prir. Milan S. Dubravčić, Otoča.

DUBRAVICA, B. (2000), *Političko-teritorijalni ustroj Hrvatske do 1918.*, Velika Gorica.

GRUJIĆ, R. M. (1917), *Plemenski rječnik Ličko-krbavske županije*, Zagreb.

- HIRC, D. (1996), *Lika i Plitvička jezera. Putne uspomene* (izvornik: Zagreb, 1900), pretisak, Rijeka.
- HOLJEVAC, Ž. (2002), *Gospić u Vojnoj krajini (1869.-1712.-1881.) (Prilog slici gospićke prošlosti)*, Zagreb.
- HOLJEVAC, Ž. (2006), "Senjski list Nehaj 1906./07. godine", *Senjski zbornik*, 33, Senj, str. 259-270.
- HOLJEVAC, Ž. – MOAČANIN, N. (2007), *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb.
- HORVAT, R. (1993), *Lika i Krbava. Povijesne slike, crtice i bilješke*, sv. I-II, (izvornik: Zagreb, 1941), pretisak, Zagreb.
- Hrvatske pravice* (1990), prir. Petar Požar, Split-Zagreb
- JAPUNČIĆ, M. (1936), *Kratka povijest Like i Krbave od najstarijih vremena do ukinuća Vojne krajine 1881. godine*, Gospić.
- KASER, K. (1997), *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva (1545.-1754.)*, sv. I, Zagreb.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, M. (1999), "Senjska željeznica", *Senjski zbornik*, 26, Senj, str. 247-284.
- KRAMBERGER, E. – ORLIĆ, M. (1902), "Die Lika und Krbava", in: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Croa-tien und Slavonien*, 20, Wien, str. 361-383.
- KRANJČEVIĆ, M. (2003), "Nešto o otočkomu parku", u: Kranjčević, Milan (ur.), *Grad Otočac 7*, Otočac, str. 283-319.
- KRZNARIĆ, M. (2003), "Gačani i knez Borna", u: Kranjčević, Milan (ur.), *Grad Otočac 7*, Otočac, str. 49-70.
- LOPAŠIĆ, R. (1888), *Dva hrvatska junaka. Marko Mesić i Luka Ibriši-mović*, Zagreb.
- PAVLIČEVIĆ, D. (1989), *Hrvatske kućne zadruga I (do 1881.)*, Zagreb.
- PEJNOVIĆ, D. (2003), "Etapе širenja prostornog pojma Lika", u: Samardžija, Marko (ur.), *Lika i Ličani u hrvatskom jezikoslovlju*, Zagreb, str. 31-63.
- RACKO, Lj. (1994), "Pozadina sukoba oko isticanja srpske zastave u Hrvatskoj na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 27, Zagreb, str. 115-126.
- VRANJEŠ-ŠOLJAN, B. (2009), *Stanovništvo Banske Hrvatske. Demografska slika Banske Hrvatske u kontekstu društveno-povijesnih promjena od 1850. do 1910.*, Zagreb.
22. VRANJEŠ-ŠOLJAN, B. (1996), "Županijsko uređenje u posljednjoj fazi postojanja (1881.-1918.)", u: Mirošević, Franko (ur.), *Hrvatske županije kroz stoljeća*, Zagreb, str. 99-112.

F) Internet

<http://www.ellisisland.org>

LIČKO-KRBAVSKA ŽUPANIJA U IDENTITETU LIKE

Ključne riječi: Lika, županija, identitet, 19. stoljeće, 20. stoljeće.

Autor upozorava na ulogu Ličko-krbavske županije u procesu strukturiranja suvremenog identiteta Like tijekom razdoblja oblikovanja modernog društva i modernih odnosa potkraj 19. i početkom 20. stoljeća. Od tog vremena prostor između Zrmanje i Kapele s jedne, te Plješevice i Velebita s druge strane, sve se više percipira kao cjelina unutar koje postoje pojedini krajevi sa svojim specifičnostima (Gacka, Krbava itd.). Ličko-krbavska županija bila je početkom 20. stoljeća treća županija po veličini u Hrvatskoj i Slavoniji. Sastojala se od devet upravnih kotara i Grada Senja. Imala je više od dvije stotine tisuća stanovnika, a pravoslavaca je bilo nešto više nego katolika. Više se ljudi rađalo nego umiralo. Prevladavalo je mlado stanovništvo. Većina stanovnika živjela je na selu i bavila se poljoprivredom. U tehnologiji obrade zemlje prevladavao je drveni plug. Privatne kuće bile su uglavnom drvene prizmenice. Iako je Ličko-krbavska županija bila najrjeđe naseljena hrvatsko-slavonska županija, zbog nedostatka obradive zemlje na krškoj podlozi, ona je bila agrarno prenapučena. Neagrarnе djelatnosti nisu bile razvijene. Malobrojni obrtnici većinom su bili majstori pojedinci. Zdravstvenih službi i novčarskih ustanova bilo je vrlo malo, komunikacije su bile zastarjele (npr. nije bilo željeznice), a nepismenost masovno rasprostranjena. U potrazi za kruhom i boljim životom mnogi su Ličani početkom 20. stoljeća napuštali zavičaj i odlazili u druge zemlje, najviše u SAD i druge prekomorske zemlje.

THE LIKA-KRBAVA COUNTY IN THE IDENTITY OF LIKA

Keywords: Lika, county, identity, 19th century, 20th century.

The author deals with significance of the Lika-Krbava County from 1880's till 1920's. It was an important factor for construction of the modern identity of Lika at the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century. Since that time whole area between the river of Zrmanja and the mountain of Kapela, respectively between both the mountains of Plješevica and Velebit, has been showing as a unit, which includes specific local ambiances like Gacka, Krbava etc. According to its size, the Lika-Krbava County was the third unit within Croatia-Slavonia. The County was divided into nine districts, and the city of Senj. It had around two thousand inhabitants, who belonged more to the Orthodox than to the Roman-Catholic faith. Domestic population was mostly composed by members of younger age, because of surplus of births in comparison with share of deaths. The majority of local people lived in small villages and dealt with agriculture. Technology of cultivation of soil was based on wooden plough. Almost all private houses were made of wood and situated on ground floor. Although the Lika-Krbava County was considerably thinner inhabited than other Croatian-Slavonian counties, it was at the turn of centuries overpopulated, primarily because of the lack of cultivable soil in the Karsts. Non-agrarian activities were undeveloped. Only some artisans existed in local communities. Nevertheless, medical services and financial institutions were rare, communications backward (for example, not one railway), and illiteracy widespread. Emigration outside of the County towards the United States and other countries was grown, especially in the decade before the World War I.